



Tek Tek Dağları Milli Parkındaki Önemli Kırsal Arkeolojik Yerleşimlerin Kültürel Miras Bağlamında İncelenmesi¹

Examination of Important Rural Archaeological Settlements in Tek Tek Mountains National Park in the Context of Cultural Heritage

Sümevra ÇİFTÇİ² Mehmet CEBE³

öz

Şanlıurfa ilinin güneydoğusunda yer alan Tek Tek Dağları Bölgesi, Neolitik Döneme tarihlenen pek çok tuzak alanı ve yamaç yerleşimine sahip, doğal, kültürel ve tarihi miras açısından zengin bir bölgedir. Bölgenin 19.335 hektarlık bölümü, 2007 yılında Milli park ilan edilmiştir. Milli park sınırları içerisinde, terk edilmiş ya da üzerinde ve/veya yakın çevresinde günümüzde yaşamın sürdüğü arkeolojik alanlar bulunmaktadır. Tek Tek Dağları Milli Parkı'nda gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar ve milli parkın doğal, kültürel ve arkeolojik değerlerini koruma, yönetme ve sürdürülebilir kullanımını sağlama amacıyla hazırlanan Uzun Vadeli Gelişme Planı dışında kapsamlı bir çalışma bulunmamakta ve bölgedeki yerleşimlere ilişkin veriler yetersiz kalmaktadır. Bu çalışma; milli park sınırları içerisindeki önemli kırsal arkeolojik yerleşim alanlarını bütüncül bir yaklaşımla ele almayı ve günümüzde yaşamın sürdüğü yerleşimlerde, arkeolojik alanlarla bu alanların üzerinde ve/veya yakın çevresinde bulunan kırsal yerleşimler arasındaki fiziksel ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada, öncelikle bölge ve yerleşimlerin tarihi ve genel özelliklerine dair bilgi edinmek amacıyla literatür taraması ve arşiv araştırması yapılmıştır. Ardından çalışma kapsamındaki yerleşimlerde saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte arkeolojik miras ve çevresinde bulunan kırsal mimari incelenmiş, yerleşimlerin sahip olduğu doğal ve kültürel miras değerleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Son aşamada ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi sunulmuştur. Araştırmalar, bölgenin doğal özelliklerinin yerleşim dokusunu etkilediğini ve kireçtaşı kayalıkların mimaride taş malzemenin baskın kullanılmasına neden olduğunu göstermektedir. Antik yapı taşlarının, sonraki dönem yapılarında temel, duvar ve bahçe düzenlemelerinde yeniden kullanıldığı; kaya mezarları ve kaya oyma yapıların ise köylüler tarafından ahır veya depo olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Yerleşim ölçeğinde değerlendirildiğinde, Karahantepe'de günümüzde arkeolojik alanın üzerinde veya çevresinde kırsal yerleşme bulunmamakta; kazılar disiplinli bir şekilde devam etmektedir. Soğmatar ve Şuayip Antik Kentleri'nde arkeolojik çalışmalar yapılmakla birlikte, kırsal mimariyi kapsayan kapsamlı bir inceleme bulunmamaktadır. Büyük Senemğağara Antik Kenti, Bizans Dönemi manastır kalıntıları ve arkeolojik değerleriyle öne çıkmasına rağmen sınırlı akademik çalışmalarla dikkat çekmektedir. Son yıllarda turistlerin ilgisini çeken bu alanlar, daha kapsamlı ve bütüncül araştırmalara ihtiyaç duymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arkeolojik Alan, Belgeleme, Kırsal Yerleşme, Kültürel Miras, Şanlıurfa, Tek Tek Dağları Milli Parkı.

ABSTRACT

The Tek Tek Mountains Region, located in the southeast of Şanlıurfa Province, is rich in natural, cultural, and historical heritage, with numerous trap areas and hillside settlements dating back to the Neolithic period. A 19,335-hectare portion of the region was declared a National Park in 2007. Within the boundaries of the national park, there are archaeological sites that have been abandoned or are located in areas where modern settlements continue to exist in close proximity or directly on the sites. Apart from archaeological studies and the Long-Term Development Plan, which was prepared to protect, manage, and ensure the sustainable use of the park's natural, cultural, and archaeological values, no comprehensive study has been conducted on the region. Furthermore, data on the settlements in the area remain limited. This

¹ Bu çalışma, Doç. Dr. Mehmet CEBE danışmanlığında Sümevra ÇİFTÇİ tarafından hazırlanan "Şanlıurfa'da Kırsal Mimari Mirasın ve Arkeolojik Alanların Bütüncül Korunması ve Sürdürülebilirliğinin İrdelenmesi" başlıklı devam eden doktora tezinden üretilmiştir.

² **Corresponding Author:** Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Programı Doktora Öğrencisi, sumeyra.ciftci@ogr.dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0318-2017

³ Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, mehmet.cebe@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3830-4619



study aims to adopt a holistic approach to examine significant rural archaeological settlement areas within the national park boundaries and to analyze the physical relationship between archaeological sites and rural settlements that exist on or near these sites where life continues today. Utilizing qualitative research methods, the study began with a literature review and archival research to gather information about the history and general characteristics of the region and its settlements. Subsequently, field studies were conducted in the selected settlements. During this process, the archaeological heritage and the rural architecture in its vicinity were examined, and the natural and cultural heritage values of the settlements were identified. In the final stage, a comprehensive evaluation of the study's findings was presented. The research reveals that the natural features of the region significantly influence the settlement patterns and that limestone cliffs have led to the predominant use of stone materials in architecture. It was determined that ancient building stones were repurposed in the foundations, walls, and garden structures of later buildings. Furthermore, rock tombs and rock-cut structures were often utilized by villagers as barns or storage areas. At the settlement scale, it was observed that no rural settlement exists on or near the archaeological site of Karahantepe, where systematic excavations are ongoing. While archaeological studies have been conducted in Soğmatar and Şuayip Ancient Cities, no comprehensive research addressing rural architecture has been undertaken. Büyük Senem mağara Ancient City stands out with its Byzantine-era monastery remains and archaeological significance, yet it has attracted limited academic attention. In recent years, these areas have garnered significant tourist interest, highlighting the need for more comprehensive and holistic research to better understand and protect these valuable sites.

Keywords: Rural settlement, archaeological site, cultural heritage, documentation, The Tek Tek Mountains National Park, Sanlıurfa

GİRİŞ

Asya ile Avrupa arasında sahip olduğu konum ile yerleşime elverişli fiziki koşullara sahip olmasından dolayı Anadolu toprakları, insanlık tarihinin farklı dönemlerinde öne çıkmış, pek çok özgün uygarlığın beşiği olmuştur. 1.560 km uzunluğunda bir yarımada oluşu, oraya gelen kavimlerin onun genellikle bir bölümüne yerleşebilmelerini mümkün kılmıştır. Bu sebeple Persler, Romalılar ve Türkler dışında Anadolu'da yaşamış diğer bütün devletler onun ancak bir bölümüne, hatta çoğu kez onun yalnızca küçük bir bölümüne sahip olabilmişlerdir. Anadolu'daki küçük kapalı bölgelerin de varlığı sayesinde, bazen sayıları 60'ı bulan beylikler Anadolu'da aynı dönemde yaşamışlardır (Akurgal, 1995). Bu süreçte her uygarlık kendi kültürünü ve yaşam biçimini yansıtan yapıtlar üretmişler, bu yapıtların bir araya gelerek oluşturdukları yerleşimler de kendine özgü bir coğrafya meydana getirmiştir. Sonraki dönemlerde bu alanlar ya hiç iskân görmeyerek günümüz doğal çevreleri içerisindeki arkeolojik alanlara dönüşmüş, ya da kırsal bir niteliğe bürünmüş veya gelişerek bir kent haline gelmiştir (Harman Aslan, 2016).

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölge'sinde bulunan Şanlıurfa ili, tarih öncesi çağlardan günümüze sürekli yerleşim alanı olarak kullanılagelmiş olup büyük bölümü kırsal alanda yer alan çok sayıda arkeolojik alana sahiptir. Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden 23.07.2024 tarihinde alınan veriler doğrultusunda, Şanlıurfa'da 881 adet arkeolojik sit alanı bulunduğu ve bunlardan 863 tanesinin kırsal alanda yer aldığı tespit edilmiştir. Henüz tescillenmemiş arkeolojik alanlar bulunmakla birlikte, henüz tespit edilmemiş arkeolojik alanların varlığı da kuvvetle muhtemeldir. Şanlıurfa ilinde bulunan Tek Tek Dağları Bölgesi, Şanlıurfa kent merkezinin yaklaşık 40 km doğusunda, Viranşehir ve Harran Ovaları arasında yer almaktadır. Neolitik Dönem'e tarihlenen pek çok tuzak alanı ve yamaç yerleşimine sahip olan bölge; doğal, kültürel ve tarihi miras değerleri yönünden oldukça zengin bir bölgedir. Tek Tek Dağlarının 19.335 ha.'lık bölümü, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'na göre 2007 yılında 'Milli Park' ilan edilmiş olup Türkiye'nin korunan alan sisteminde bulunan 49 adet milli parktan biridir.

Tek Tek Dağları Milli Parkı'nda, gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar ve bölgeye ilişkin, milli parkın doğal, kültürel ve arkeolojik değerlerini koruma, yönetme ve sürdürülebilir kullanımını sağlama amacıyla hazırlanan Uzun Vadeli Gelişme Planı dışında, kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. 2024 yılında revize edilen Uzun Vadeli Gelişme Planı, doğal alanların korunması, biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir yönetimi ve kültürel mirasın korunması gibi konuları ele alması açısından kapsamlı bir çalışma niteliği taşımaktadır; ancak bölgedeki yerleşimlerin tarihsel, sosyokültürel ve mekânsal özelliklerine dair veriler yetersiz kalmaktadır. Ayrıca günümüzde yaşamın devam ettiği arkeolojik yerleşmelerde yapılan mevcut araştırmalar genellikle arkeolojik kalıntılara odaklanmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma; milli park sınırları içerisindeki önemli kırsal arkeolojik yerleşim alanlarını

bütüncül bir yaklaşımla ele almayı ve günümüzde yaşamın sürdüğü yerleşmelerde, arkeolojik alanlarla bu alanların üzerinde veya yakın çevresinde bulunan kırsal yerleşmeler arasındaki fiziksel ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır.

Materyal ve Metot

Araştırma kapsamında, Şanlıurfa İl’inde bulunan ‘Tek Tek Dağları Milli Parkı’ çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Tek Tek Dağları Milli Parkı’nın çalışma alanı olarak seçilmesinin nedeni, yerleşime elverişli koşullara sahip olması sebebiyle, Epi-paleolitik dönemden günümüze yerleşim alanı olarak kullanılagelmiş olmasının yanında, doğal, kültürel ve tarihi miras yönünden oldukça zengin bir bölge olmasıdır. Araştırmanın materyalini, Tek Tek Dağları Milli Parkı sınırları içerisinde bulunan⁴, bir zamanlar yerleşim alanı olarak kullanılmış, ancak günümüzde terkedilmiş ya da arkeolojik alanların üzerinde ve/veya yakın çevresinde kırsal yaşantının halen devam ettiği önemli kırsal arkeolojik yerleşimler oluşturmaktadır.

Çalışmada, geçmişte yerleşim alanı olarak kullanılmış ancak günümüzde üzerinde ve/veya yakın çevresinde yaşantının bulunmadığı kırsal arkeolojik yerleşimler **‘terkedilmiş kırsal arkeolojik yerleşimler’**, üzerinde ve/veya yakın çevresinde yaşantının devam ettiği yerleşimler ise **‘yaşayan kırsal arkeolojik yerleşimler’** olarak tanımlanmıştır. Kargalı (Zakzuk) Yerleşimi, Keçli Tepesi, Asridağ Mağarası ve Karahantepe, sit alanı ilan edilmiş olan ve Milli Park sınırları içerisinde bulunan terkedilmiş kırsal arkeolojik yerleşimlerdir. Büyük Senemmağara Antik Kenti, Soğmatar Antik Kenti ve Şuayip Antik Şehri de sit alanı ilan edilmiş, Milli Park sınırı içerisinde bulunan ve günümüzde de kırsal yaşantının devam ettiği yaşayan kırsal arkeolojik yerleşimlerdir. Bu çalışmada, ait olduğu dönem ve sahip olduğu kültürel miras değerleri açısından daha önemli bulunan yerleşimler çalışmaya konu edilmiştir (Tablo 1). Bu yerleşimlerin çalışma alanı olarak belirlenmesinde, 2024 yılında revize edilen ‘Tek Tek Dağları Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP)’nda yerleşimlere atfedilen değerler etkili olmuştur.

Tablo 1. Tek Tek Dağları Milli Parkı’nda Araştırma Yapılan Önemli Kırsal Arkeolojik Yerleşimler

Terkedilmiş kırsal arkeolojik yerleşimler	- Karahantepe
Yaşayan kırsal arkeolojik yerleşimler	- Büyük Senemmağara Antik Kenti
	- Soğmatar Antik Kenti
	- Şuayip Antik Şehri

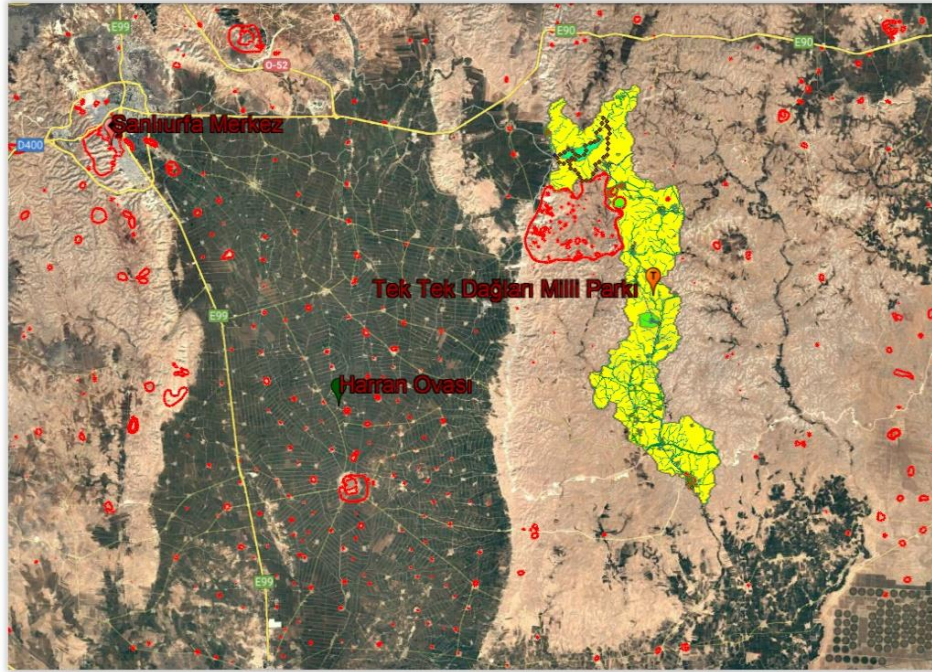
Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak, öncelikle bölge ve içerisinde yer alan yerleşimlerin tarihi ve genel özelliklerine ilişkin bilgi edinmek amacıyla literatür taraması ve arşiv araştırması yapılmıştır. Ardından, çalışma kapsamına dahil edilen yerleşimlerde saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, arkeolojik miras ile varsa bunun üzerinde ve/veya yakın çevresinde yer alan kırsal mimari incelenmiş; yerleşimlerin sahip oldukları doğal ve kültürel miras değerleri tespit edilmeye çalışılmış ve elde edilen bulgular gözlemlerle birlikte aktarılmıştır. Son aşamada ise, çalışmanın genel bir değerlendirmesi sunulmuştur (Şekil 1).

⁴Çalışmada sadece Tek Tek Dağları Milli Park Sınırları içerisinde bulunan yerleşimler ele alınmış, Milli Park sınırı çevresindeki tampon bölgede bulunan yerleşimler kapsam dışı tutulmuştur.



1. Tek Tek Dağları Milli Parkı'nın Genel Özellikleri

Şanlıurfa kent merkezinin yaklaşık 40 km doğusunda bulunan Tek Tek Dağları Milli Parkı, Şanlıurfa-Mardin karayolunun güneyinde, Harran ve Viranşehir ovalarının arasında yer almaktadır (Şekil 2). Eyyübiye, Haliliye ve Harran ilçe sınırlarında bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan dağ silsilesinden oluşmaktadır. Bazı yüksek noktaları bulunmakla birlikte genellikle basık bir plato görünümünde olan bölge, genellikle alçak plato ve ovalardan oluşmaktadır.



Şekil 2. Tek Tek Dağları Milli Parkı'nın Konumu (DKMPGM'den alınan harita üzerine işlenmiştir.)

Tek Tek Dağları Milli Parkı, doğal ve kültürel peyzaj değerleri bakımından oldukça zengin bir bölgedir. Milli parkın kuzeyi daha çok doğal peyzaj değerleri ile ön plandayken, güneyi ise kültürel ve tarihi miras değerleri bakımından öne çıkmaktadır. Bölge, zengin flora ve fauna özelliklerine sahiptir. Bölgedeki kültürel mirasın bu kadar zengin ve her dönemi barındırıyor olması, bölgenin geçmişte flora (doğal bitki örtüsü), fauna (hayvan varlığı) ve su kaynakları yönünden elverişli bir ortama sahip olduğunun en iyi kanıtıdır.

Çanak Çömleksiz Neolitik dönemden itibaren tamamen menengiç ormanı ile kaplı olduğu bilinen bölgede, günümüzde menengiç ormanlarının bir örneği Milli Parkın Kuzey bölümünde bulunmaktadır. Tek Tek Dağları bölgesi üzerine yapılan çalışmalar; bölgenin Orta Paleolitik dönemden itibaren geçici kamp yerleri şeklinde iskân görmüş olduğunu göstermektedir (Çelik, 2016). Çanak Çömleksiz Neolitik dönemden itibaren bölgede yerleşim sayısı daha da artmış, Karahantepe ve Harbetsuvan Tepesi gibi içinde kült binalarını barındıran büyük yerleşimler ve pek çok yamaç yerleşimi bu dönemde kurulmuştur (Şekil 3). Bu dönemde, yabani hayvanları toplu olarak avlamak için tuzak alanları/avlaklar

inşa edilmiştir. Tunç Çağında da bölgenin yoğun iskân görmüş olduğunu Soğmatar'da ele geçen Tunç Çağı'na tarihlenen kaya mezarları göstermektedir. Demir Çağı'nda bölgedeki iskân biraz zayıflamış olmakla birlikte yine de Soğmatar'da ele geçen kapı aslanı kabartması ve Dağyamacı'ndaki Demir Çağı kabartmaları bölgenin bu dönemde de iskânın olduğunu gösteren kanıtlardır. Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde en yoğun iskânını görmüş olan Tek Tek Dağları bölgesi bu dönemdeki anıtsal yapılarıyla dikkat çekmektedir. 100-150 yıl öncesine kadar Tek Tek Dağları bölgesi sadece göçebe toplulukların kışlık merkezi olarak kullanılmaktaydı. Bahar ayının bitişi ile birlikte bölge halkı Karacadağ'ın eteklerine göç etmekteydi. Hayvancılıkla uğraşan bazı topluluklar bölgede yaz aylarında da yaşamaya devam etmişler ve bölgenin tek su kaynağı Soğmatar su kuyularına günde bir defa hayvanlarını götürüp sulayarak hem kendilerinin hem de hayvanlarının hayatta kalmasını sağlamışlardır. Bölge insanı bu yaşam tarzını 1940'lı yıllarda terk etmiş, bölgede günümüzde de görülen kalıcı yerleşimler kurulmaya başlanmıştır. Soğmatar Antik Kenti, Şuayip Şehri ve Büyük Senemmağara Antik Kenti bu dönemlere ait anıtsal yapıları barındıran ve günümüzde de yaşantının devam ettiği önemli kırsal arkeolojik yerleşimlerdir (Tek Tek Dağları Milli Parkı Revize UDG, 2024).

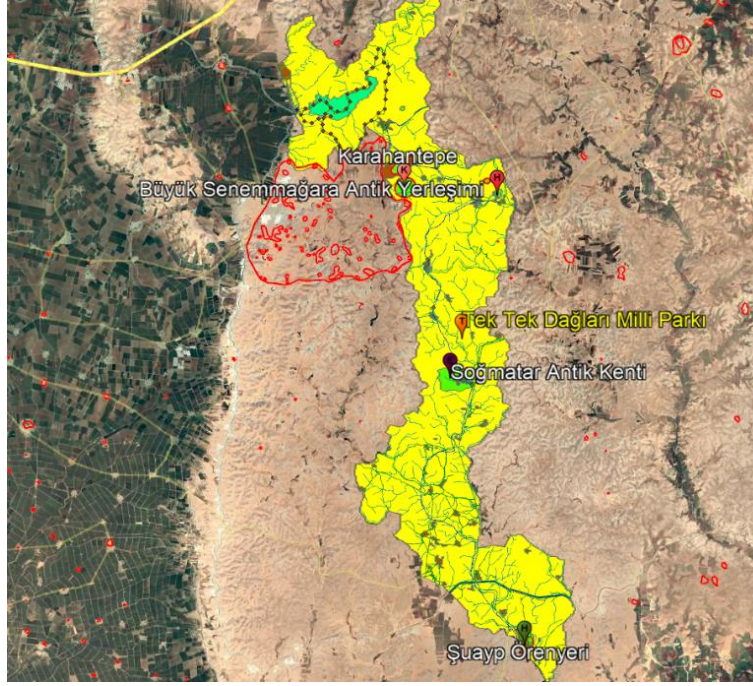
Tarihi Dönemler	Dönem adı	Form	Uygulama
Modern (1923-günümüz)	Kırsal yerleşimler (150 yıllık : bit-Hilani: dikdörtgen plan. uzun kenarın ortasından giriş. Girişin karşısında ocak...sağ ve solda birer oda var.)	Kalıcı yerleşimler	Hayvancılık ve tarım Menengiç yetiştiriciliği ve toplanması Avcılık
Osmanlı Dönemi (....-1923)	Soğmatar (Kale eklenmesi)	Dini yerleşim (Hz. Musanın çobanlık yaptığı yer, asası ile kuyudan su çıkardığı yer. Hz. Musa'nın kuyusu)	Hayvancılık Menengiç toplanması Avcılık
Bizans Dönemi (MS 480- 1453)	Soğmatar, Şuayipşehri		Hayvancılık
Roma Dönemi (MÖ 1.yy-MS 5. Yy)	Soğmatar, ;Şuayipşehri , Keçli Tepesi Senemmağara, Örenli (Gıseyir)	Şuayipşehri : Ticaret kasabası	Hayvancılık Menengiç toplanması Avcılık
Helenistik Dönem (MÖ 4. Yy-MS 1. Yy)	Soğmatar, Şuayipşehri		Hayvancılık Menengiç toplanması Avcılık
Demir Çağ (MÖ-1. Bin-MÖ 4. Yy)	Soğmatar	Soğmatar: Dini yerleşim	Hayvancılık Menengiç toplanması Avcılık
Tunç Çağı (MÖ-3. Bin-MÖ 1. bin)	Soğmatar	Soğmatar: Dini yerleşim	Hayvancılık Menengiç toplanması Avcılık
Kalkolitik Çağ (MÖ-7. Bin-MÖ 4. bin)	Soğmatar	Soğmatar: Dini yerleşim	Hayvancılık Menengiç toplanması Avcılık
Neolitik Çağ (MÖ-10 Bin-MÖ 8. bin)	Karahantepe, Harbetsuvan tepe		Menengiç toplanması Avcılık ve toplayıcılık
Paleolitik Çağ (Günümüzden Önce 1 milyon-G.Ö. 12. bin)	Recmelsuvan Mevkii Orta paleolitik dönem, Gleya Allas tepesi (Epi- paleolitik dönem G.Ö.15.bin yıllık yerleşim)	Göçler Açık hava istasyonları (geçici kamp yerleri)	Avcılık ve toplayıcılık
<i>Soğmatar: Dini yerleşim (Hz. Musanın çobanlık yaptığı yer, asası ile kuyudan su çıkardığı yer. Hz. Musa'nın kuyusu) Şuayipşehri : Ticaret yolu üzerinde bir ticaret kasabası.</i>			

Şekil 3. Tarih Öncesi Çağlardan Günümüze Tek tek Dağları Bölgesi'nin Gelişimi (Tek Tek Dağları Milli Parkı Revize UDG, 2024).

Tarım alanlarının kısıtlı olduğu bölgede, günümüzde temel geçim kaynağı genellikle hayvancılığa dayanmaktadır. Genel olarak bölge insanı hayvancılık üzerine önemli bilgi birikimine sahiptir. Hayvanlar daha çok bölgede bulunan mera arazilerinde otlatılmaktadır. Genellikle dağlık olan bölgede, topoğrafyanın düz olduğu geniş bozkır alanları da yer almakta ve bu alanlarda tarımsal aktiviteler de yapılmaktadır. Üretilen tarımsal ürünler geçimlik miktarlarda olup genellikle ailenin kendi ihtiyacını karşılamaya yetecek seviyededir.

2. Tek Tek Dağları Mili Parkı İçerisinde Bulunan Önemli Kırsal Arkeolojik Yerleşimler

Tek Tek Dağları Milli Parkı içerisinde birçok önemli tepe noktası, kayaç yerleşimleri bulunmaktadır ve bu alanlar arkeolojik açıdan önemli alanlardır. Bu alanların bazılarının üzerinde ve/veya yakın çevresinde günümüzde de yaşantı devam etmektedir. Tek Tek Dağları Milli Parkı sınırları içerisinde bulunan önemli kırsal arkeolojik yerleşimler (Şekil 4), ‘terkedilmiş kırsal arkeolojik yerleşimler’ ve yaşayan kırsal arkeolojik yerleşimler’ olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Çalışma kapsamına dâhil edilen yerleşimler, ait oldukları dönem ve barındırdıkları kültürel miras değerleri açısından Milli park sınırları içerisindeki diğer yerleşimlerden farklılaşarak ön plana çıkmaktadırlar.



Şekil 4. Tek Tek Dağları Milli Parkı İçerisinde Bulunan Önemli Kırsal Arkeolojik Yerleşimler (DKMPGM’den alınan harita üzerine işlenmiştir.)

2.1. Terkedilmiş Kırsal Arkeolojik Yerleşimler

Bu bölümde, Tek Tek Dağları Bölgesi’nde bulunan, tarihin bir döneminde yerleşim alanı olarak kullanılmış, ancak günümüzde terk edilerek doğal çevreler içerisindeki arkeolojik alanlara dönüşmüş olan önemli bir arkeolojik yerleşim yeri olan ‘**Karahantepe**’ yerleşimi incelenmiştir.

2.1.1. Karahantepe

Şanlıurfa il merkezinin 55 km doğusunda bulunan Karahantepe, Haliliye İlçesi, Kargalı Mahallesi, Keçili Mezrasında bulunmaktadır. 1997 yılında, Bahattin Çelik tarafından gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırması sırasında keşfedilmiştir. 22.02.2007 tarihinde Karahantepe, çevresindeki geniş bir alanı kapsayacak şekilde ‘I. Derece Arkeolojik Sit Alanı’ ilan edilmiştir (Şekil 5). 2019 yılında, İstanbul Üniversitesi’nden Prof. Dr. Necmi KARUL başkanlığında kazı çalışmalarına başlanmıştır.



Şekil 5. Sit Sınırı (ŞKVKBK Müdürlüğü'nden alınmıştır.)

Göbekli Tepe ile aynı döneme tarihlenen Karahantepe, bölgedeki diğer yerleşim yerlerinden taş işçiliği yönünden oldukça farklıdır. Karahantepe’de yapılan çalışmalarda “T” şeklinde dikilitaşları (Şekil 6) çıkarmak için yapılmış bir taş ocağı tespit edilmiştir (Çelik, 2011). Karahantepe'nin yer aldığı kesimde yukarıdan aşağıya doğru genişleyen yatay kireçtaşı tabakalarının oluşturduğu basamaklı tepelere rastlanmaktadır. Kireçtaşı yüzeyler, Karahantepe'deki T biçimli sütunların inşasında hem yapı malzemesi hem de hammadde sağlamıştır. İşlenmesi nispeten kolay olan kireçtaşı ana kayanın varlığı, büyük T sütunların yanı sıra ana kayaya oyulmuş anıtsal boyutlu yapıların inşasında da belirleyici bir faktör olmuştur (Karul, 2021). Yapılan kazı çalışmalarında, özel amaçlar için inşa edildiği düşünülen mekânlar ortaya çıkarılmıştır (Şekil 7). Karahantepe’de yapılan kazı çalışmaları sayesinde günümüzden 12 bin yıl öncesine ait arkeolojik veriler ele geçirilmiştir. Karahan Tepe yerleşiminin keşfi ile bölgenin önemi bir kez daha anlaşılmıştır.



Şekil 6. Karahantepe’de Bulunan ‘T’ Şeklindeki Dikilitaşlardan Örnekler (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 7. Kazı Çalışmalarında Ortaya Çıkarılan ve Özel Amaçlar İçin İnşa Edildiği Düşünülen Mekânlar (Çiftçi, 2022)

Günümüzde, Prof. Dr. Necmi KARUL başkanlığında ve ‘Taş Tepeler’ projesi kapsamında Karahantepe’de kazı çalışmaları devam etmektedir. Kazı çalışmalarında işçi olarak yerel halk istihdam edilmekte (Şekil 8), geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaya çalışan bölge halkına ek gelir kaynağı sağlanmaktadır.



Şekil 8. Kazı Çalışmalarında İstihdam Edilen Yerel Halk (Sümevra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2024)

2.2. Yaşayan Kırsal Arkeolojik Yerleşimler

Bu bölümde, Tek Tek Dağları Milli Parkı sınırları içerisinde bulunan, günümüzde arkeolojik alanın üzerinde ve/veya yakın çevresinde kırsal yaşantının ve kırsal yaşam kültürünün devam ettiği önemli kırsal arkeolojik yerleşimler incelenmiştir. Bizans dönemi manastır kalıntısının bulunduğu **‘Büyük Senemmagara Antik Kenti’**, özellikle M.S. II. yüzyılda Ay tanrısı olan Sin’e tapınım merkezi olarak bilinen ve günümüzde çok sayıda arkeolojik kalıntıya sahip **‘Soğmatar Antik Kenti’** ile Roma kent kalıntılarının bulunduğu **‘Şuayip Antik Şehri’** üzerinde ve/veya yakın çevresinde günümüzde kırsal yaşantının devam ettiği bölgedeki önemli kırsal arkeolojik yerleşimler olup çalışma kapsamında inceleme yapılan yerleşimlerdir (Şekil 4).

2.2.1. Büyük Senemmagara Antik Kenti

Karahantepe’nin 5 km doğusunda bulunan Büyük Senemmagara Antik Kenti, Şanlıurfa İli, Haliliye İlçesi’ne bağlı bir mahalle yerleşimidir. 22.02.2007 tarihinde yerleşim, çevresindeki geniş bir alanı kapsayacak şekilde ‘II. Derece Arkeolojik Sit Alanı’ ilan edilmiştir (Şekil 9).



Şekil 9. Sit Sınırı (ŞKVKBK Müdürlüğü'nden Alınmıştır.)



Şekil 10. Yerleşim Alanının Güneybatıdan Çekilmiş Hava Fotoğrafı (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2025)

Bir tepenin yamaçlarına kurulmuş olan yerleşmeyle ilgili mevcut bilimsel kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bölge genelinde, Arkeolog Bahattin Çelik tarafından gerçekleştirilen genel bir yüzey araştırması ve bölgeyi farklı dönemlerde ziyaret eden Max Von Oppenheim'in 1911 yılında çektiği fotoğraflar (Şekil 11) dışında yerleşime dair başka bir veri bulunmamaktadır.

2017 yılında bölgede yapılan yüzey araştırmasında, yerleşimin 2 km güneyinde, 50 m batısında ve yaklaşık 700 m kuzeybatısında, ardışık şekilde yerleştirilmiş yassı blok taşlardan oluşan tuzak alanları tespit edilmiştir. Ayrıca, yerleşimin kuzeybatısında ana kaya üzerine oyulmuş yazıtlar da saptanmıştır (Çelik, 2018).



a.



b.



c.



d.

Şekil 11. Oppenheim Tarafından Çekilmiş Fotoğraflardan Örnekler (Kaynak: Url-1: <https://arachne.dainst.org/>)

Tespit edilen arkeolojik kalıntılar, yerleşim alanının güneyinde yer almaktadır. Bu bölgede, ana kayaya oyulmuş iki yapılı mağara (Şekil 12, Şekil 13) ile üst örtüsü yıkılmış, kalıntılardan iki katlı olduğu anlaşılan ve içerisinde kaya mezarlarının bulunduğu bir mekân bulunmaktadır (Şekil 14). Kayaya oyulmuş mağaralardan birinde, içerisinde üç arkosolium bulunan bir kaya mezarı yer almaktadır (Şekil 12). Diğer mağara ise kareye yakın bir tabana sahip olup, üst bölümü koni biçiminde oyulmuş bir yapıdır (Şekil 13). Bu yapının içerisinde, amacı tam olarak bilinmeyen nişler ile açıklıklarla geçilen, ana mekânla ilişkili fakat bölünmüş kaya oyma alanlar bulunmaktadır.



a. Yapının Kemerli Girişi



b. Yapının iç mekânından bir görünüm

Şekil 12. İçerisinde Üç Arkosolium Bulanan Yapı (Sümeýra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2024)



a. Yapının İç Mekânından Bir Görünüm



b. İç mekânda bulunan nişler

Şekil 13. Kare Planlı ve Konik Kubbeli Yapı (Sümeysra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2024)**Şekil 14.** İçerisinde Kaya Mezarları Bulunan Çatısı Çökmüş Mekânın Güneydoğudan Görünümü (Sümeysra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2025)

Günümüzde arkeolojik kalıntıların bulunduğu bu bölgede az sayıda yapı yer almakta olup, mevcut yapıların büyük bir kısmı geleneksel özellikler taşımaktadır. Arkeolojik kalıntıların bulunduğu alanda, geleneksel yapı malzemesiyle inşa edilmiş iki yapı dikkat çekmektedir. Oppenheim tarafından çekilmiş fotoğraflarda da görülen (Şekil 11 a-b) bu taş yapılardan ilki, kare planlı ve günümüzde iki katlıdır (Şekil 15). Üst katta bulunan kalıntılardan, yapının geçmişte üçüncü bir kata sahip olduğu, ancak bu katın zamanla yıkıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 15-Şekil 16). Yapının doğu duvarına bitişik olarak inşa edilmiş, arka tarafa geçişi sağlayan kemerli bir giriş açıklığı bulunmaktadır (Şekil 17). Bu yapı günümüzde kullanılmamaktadır.



a. Yapının Güneydoğudan Görünümü



b. Yapının güneybatıdan görünümü

Şekil 15. Kare Planlı Yapı (Sümeysra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2024)



Şekil 16. Yapının Kuzeyden Görünümü (Sümeysra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2024)



Şekil 17. Yapının Doğu Bölümünde Bulunan ve Arka Tarafa Geçişi Sağlayan Açıklık (Sümeysra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2024)

İkinci taş yapı ise dikdörtgen planlı, tek katlı ve yüksek bir yapıdır (Şekil 18-a). Yapının ortasında, üst örtüyü destekleyen taşıyıcı elemanlar yer almaktadır (Şekil 18-b). Bu yapı ise günümüzde depo olarak kullanılmaktadır.



a. Yapının Güney Giriş Cephesi

b. İç mekânından görünüm

Şekil 18. Dikdörtgen Planlı Yapı (Sümeysra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2024)

Sit alanının güneyinde, arkeolojik kalıntıların yoğunlaştığı bölgede yapılan saha çalışmaları sırasında, yapılara ait büyük boyutlu taşların dağınık halde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu taşların, şiddetli bir

depremle yıkılan yapılardan kaynaklanmış olabileceği ve üzerlerindeki özenli bezemelerle dikkat çektiği tespit edilmiştir (Şekil 19).



Şekil 19. Yerleşmede Bulunan Bezemeli Taşlar (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2024)

Yerleşmenin güneyinde, antik döneme ait yapı taşları alınarak yapı ve bahçe duvarlarında kullanılmıştır (Şekil 20). Yerleşimin güneyinde bulunan küçük mezarlık alanı içerisindeki mezar başlarında da antik döneme ait yapı taşlarına rastlanılmıştır (Şekil 21).



Şekil 20. Bahçe Duvarında Kullanılmış Antik Yapı Taşları (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2024)



Şekil 21. Mezar Başı Olarak Kullanılmış Bir Antik Yapı Taşı (Sümeyra Çiftçi, Kişisel arşiv, 2024)

Yerleşmenin batısında bulunan yapılar, günümüz yapı malzemesiyle inşa edilmiş olup dağınık bir şekilde konumlanmıştır (Şekil 22).



Şekil 22. Yerleşimin Batısında Bulunan Yapılaşmanın Kuzeybatıdan Çekilmiş Hava Fotoğrafı (Sümeysra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2025)

Yerleşim alanı içerisindeki yapılaşma ve köyde yaşayan nüfus sayısı azdır. Sit sınırı içerisinde var olan yapılaşmada geleneksel yapı yoğunluğu fazladır. Köyde kırsal yaşam kültürü devam etmekte olup temel geçim kaynağı hayvancılığa dayanmaktadır (Şekil 23).



Şekil 23. Köyde Devam Eden Hayvancılık (Sümeysra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2024)

2.2.2. Soğmatar Antik Kenti

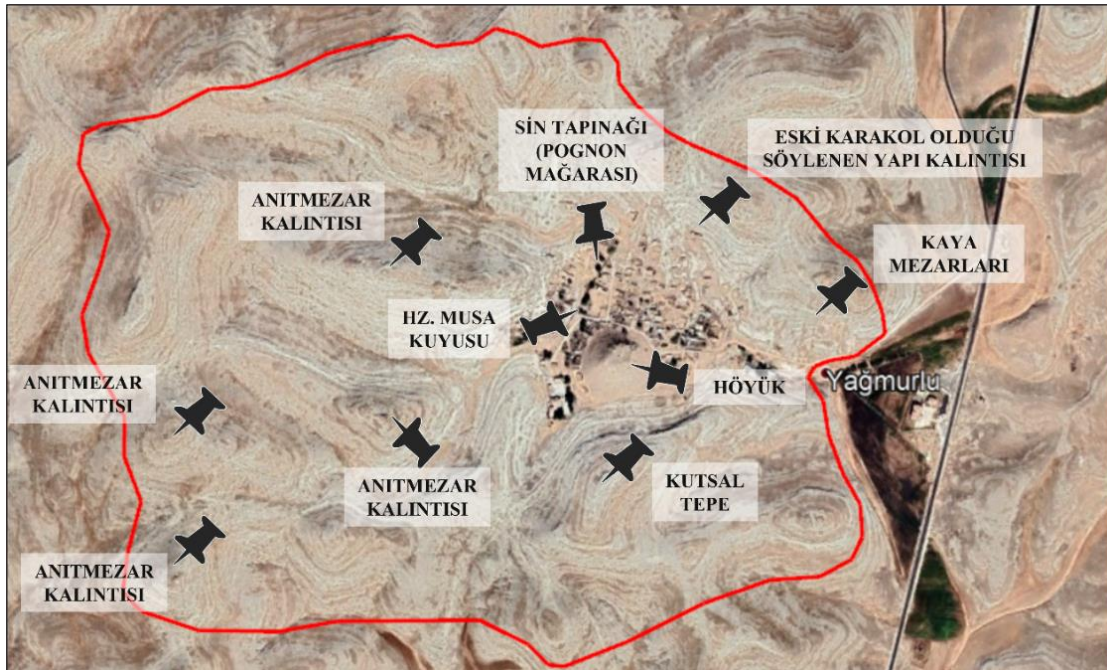
Günümüzde ‘Yağmurlu Köyü’ olarak da bilinen Soğmatar Antik Kenti, Eyyübiye İlçesi’ne bağlı bir mahalle yerleşimidir. Tek Tek dağlarında önemli pınarların bulunduğu bir alandır ve Soğmatar Antik Kenti’nin bulunduğu alan genellikle alçak tepeler şeklindeki kayalıklardan oluşmaktadır. Soğmatar kelimesi, Arapça yağmur anlamındaki “Matar” sözcüğünden gelmektedir. Tek Tek Dağları Bölgesi’nin kışın bol yağmur alan bu bölgesinde yer alan çok sayıda kuyu ve sarnıçta biriktirilen sular, dağlarda otlatılan keçi, koyun ve hayvan sürülerinin yaz aylarındaki su ihtiyacını karşılamıştır. Bu özelliği dolayısıyla köy günümüzde de “Yağmurlu” adıyla anılmaktadır.

Köy, Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü (ŞKVKBK) tarafından 22 Şubat 2016 tarihinde, çevresindeki geniş bir alanı da kapsayacak şekilde ‘II. Derece Arkeolojik Sit Alanı’ ilan edilmiştir (Şekil 24).



Şekil 24. Sit Sınırı (ŞKVKBK Müdürlüğü'nden alınmıştır.)

Köyde çok sayıda ve önemli arkeolojik kalıntılar bulunmaktadır. Soğmatar Antik Kenti'ne girişte, yolun sağındaki alçak tepenin güney eteklerinde yer alan nekropol alanı (Şekil 25- Şekil 26), köyün ortasında yer alan höyük (Şekil 25- Şekil 27), yerleşim alanı içerisinde; Sin Tapınağı (Pognon Mağarası) (Şekil 25- Şekil 28), Hz. Musa Kuyusu (Şekil 25- Şekil 29), Eski Karakol Binası olarak bilinen yapı (Şekil 25- Şekil 30), höyüğün güneyinde bulunan ve Süryanice yazıtlar ile tanrı kabartmalarının bulunduğu 'Kutsal Tepe' olarak adlandırılan tepe ile (Şekil 25- Şekil 31) yerleşimin çevresindeki anıtmezarlar köyde bilinen önemli arkeolojik kalıntılardır.



Şekil 25. Soğmatar ve Yakın Çevresindeki Bilinen Arkeolojik Kalıntılar



Şekil 26. Güneyden Nekropol Alanına Bakış



Şekil 27. Höyüğün Batıdan Görünümü (Sümeýra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 28. Pognon Mağarası'nın Kuzey Duvarı (Sümeýra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 29. Hz. Musa Kuyusu (Sümeýra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 30. Eski karakol Binası Olarak Bilinen Yapı (Sümeýra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 31. Kutsal Tepe'de Bulunan Kabartma ve Yazıtlardan Örnekler (Sümeýra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)

Geçmişte bölgede olduğu gibi, günümüzde de yerleşim dokusu içerisinde çok sayıda su kuyusu ve sarnıç bulunmaktadır. Bunların bazılarının üzeri günümüzde kapatılmış olup kullanılmamaktadır. Bazılarının ise günümüzde de kullanımına devam edilmektedir (Şekil 32).



a. Günümüzde Kullanılmayan Sarnıçlardan Örnekler



b. Günümüzde Kullanımda Olan Bir Sarnıç

Şekil 32. Yerleşim Alanı İçerisinde Bulunan Sarnıçlardan Örnekler (Sümeýra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)

Yerleşim alanı içerisinde ayrıca çok sayıda kaya oyma yapı bulunmaktadır. Bunlardan bazıları günümüzde kullanılmamakta olup (Şekil 33) bazıları ise köyde yaşayan halk tarafından ahır ve depolama alanı olarak kullanılmaktadır (Şekil 34). Köyde yaşayan halk ile yapılan görüşmede, geçmişte bu mekânların yaşam alanı olarak da kullanıldığı bilgisi alınmıştır.



Şekil 33. Günümüzde Kullanılmayan Kaya Oyma Mekânlar (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 34. Günümüzde Ahır ve Depo Olarak Kullanılan Kaya Oyma Mekânlar (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)

Köyde bulunan geleneksel kırsal mimari doku ölçeğinde bütünlüğünü korumuştur. Yapılarının büyük bir bölümü eğimli arazi üzerine, moloz taşlarla ve tek katlı olarak inşa edilmiştir (Şekil 35). Geleneksel konut yapılarının inşasında, köy yerleşimi içerisinde bulunan höyük üzerindeki kaleden getirilen taşlar kullanılmıştır (Şekil 36). Devşirme taşların kullanımı köyde yaygındır. Yapı temel ile beden duvarlarının dışında, bahçe duvarlarında ve arazi sınırlarını ayırmada da devşirme taşlar kullanılmıştır (Şekil 37).



Şekil 35. Yerleşim Dokusu İçerisindeki Geleneksel Evlerden Örnekler (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 36. Yapı Temel ve Beden Duvarlarında Devşirme Malzeme Kullanımından Örnekler (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 37. Bahçe Duvarında ve/veya Arazi Sınırını Ayırmada Antik Yapı Taşlarının Kullanımından Örnekler (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)

1950 yılından sonra yoğun bir şekilde yerleşim yeri olarak kullanılmış olan köyde, günümüzde kullanılan hane sayısı 10-15'e düşmüş ve evlerin büyük bir bölümü terk edilmiştir. Terkedilmiş evlerin büyük bir bölümünün üst örtüsü yıkılmıştır (Şekil 38). Geleneksel evler, günümüzde bakımsızlık ve terk dolayısıyla hızlı bir bozulma sürecine girmiştir. Ancak köyün yerleşim dokusu olarak halen bütünlüğünü koruduğunu söylemek mümkündür.



Şekil 38. Höyüğün Çevresindeki Çoğunluğu Terk Edilmiş Olan Konut Dokusunun Google Earth Görüntüsü

Geleneksel kırsal mimarinin yoğun olduğu yerleşim dokusu içerisinde, geleneksel yapılara briket malzeme ile yapılmış ekler ve özgün dokuya uymayan, çağdaş yapı malzemesi ile inşa edilmiş veya inşaatına başlanıp yarım bırakılan yapılar da kısmen mevcuttur (Şekil 39).



Şekil 39. Köyün Özgün Dokusunu Bozan Yapılaşmalar (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)

Alçak tepeler üzerine kurulmuş olan köyün yakınında tarım arazisi bulunmadığından ve köy şehir merkezine uzak bir konumda bulunduğundan dolayı, köyde yaşayan halkın genel gelir ve geçim kaynağı hayvancılığa dayanmaktadır (Şekil 40). Büyükbaş ve özellikle köyde yoğunlukta olan küçükbaş hayvan yetiştiriciliği geçmişte olduğu gibi meraya dayalı geleneksel yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Köyde yaşayan insanlar kışın köyde zaman geçirmekte, yazın ise bir bölümü hem köyde yaşamın zorluğu nedeniyle hem de geçimlerini sağlamak amacıyla başka yörelerde mevsimlik işçi olarak çalışmaktadırlar.



Şekil 40. Köyde Devam Eden Hayvancılık (Sümeýra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)

2.2.3.Şuayip Antik Şehri

Oldukça geniş bir alana kurulmuş olan Şuayip Antik Şehri günümüzde Harran İlçesi'ne bağlı bir mahalle yerleşimidir. Geç Roma dönemine tarihlenen bir yerleşimdir. Halk arasında Şuayip Peygamberin buradaki bir mağarayı ibadethane ve ev olarak kullandığına inanılmaktadır. Antik kent ismini bu rivayetten almaktadır. Milli park içerisindeki önemli görsel karakteristik alanlarından biridir.

Şuayip Antik Şehri, 22 Şubat 2010 tarihinde 'I. Derece Arkeolojik Sit Alanı' ilan edilmiştir (Şekil 41). Köydeki arkeolojik kalıntılar, sit sınırının orta bölümünde yoğunlaşmaktadır (Şekil 41-Şekil 42). Bu bölümde birbiriyle bağlantılı yüzlerce kaya konutu (Şekil 43-Şekil 44) bulunmakta olup bu kaya konutlarının bazıları iki katlıdır (Şekil 44b). Bazı kaya konutlarının üzerlerinde yapı kalıntıları bulunmaktadır (Şekil 45a) ve yerleşimde yüzeyde okunabilen duvar izleri mevcuttur (Şekil 45b).



Şekil 41. Şuayip Antik Şehri'nin Sit Sınırları ve Sit Sınırı İçerisinde Kalıntıların Yoğunlaştığı Bölge (Sarı Alan)



Şekil 42. Şuayip Antik Şehri'nde Kalıntıların Yoğunlaştığı Bölgeden Bir Görünüm (Sümeýra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)



Şekil 43. Kaya Konutlarının Girişinden Örnekler (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)



a. Tek Katlı Bir Kaya Konutunun İç Mekânı



b. İki Katlı Bir Kaya Konutunun İç Mekânı

Şekil 44. Kaya Konutlarının İç Mekânından Görüntüler (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)



a. Yapı Kalıntıları



b. Okunabilen Duvar İzleri

Şekil 45. Kaya konutlarının Üzerinde Bulunan Yapı Kalıntıları ve Duvar İzleri (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)

Alanın geneline yayılmış olan ve ana kayaya oyularak oluşturulan mekânlarda olasılıkla işlevlerine ve statülerine göre farklılıklar göze çarpmaktadır (Polat vd., 2021). Arkeolojik kalıntıların yoğunlaştığı bölgede bulunan iki mağara, diğerlerinden çeşitli özellikleri bakımından özelleşmiş ve turistler tarafından özellikle ziyaret edilen mekânlar olmuştur. Bunlardan birincisi duvarlarında hayvan figürlerinin yer aldığı ve ‘resimli mağara’ olarak bilinen mağara (Şekil 46), diğeri ise Şuayip peygamberin kaldığı ve ev ile ibadethane olarak kullandığına inanılan mağaradır (Şekil 47).



Şekil 46. Resimli Mağaranın İç Mekânından Görünümler (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2023)



a. Mağaranın Girişi

b. Mağaranın İç Mekânından Görünüm

Şekil 47. Şuayip Peygamberin Bir Dönem Kaldığına İnanılan Mağara (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2023)

Geçmişte düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş çok sayıda konut yapısı olduğu bilinen köyde, günümüzde yapıların büyük çoğunluğu betonarmeye dönüşmüş olup arkeolojik kalıntıların olduğu bölgede bulunan az sayıda geleneksel konut yapısı bulunmaktadır (Şekil 48). Alan I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olmasına rağmen sit sınırı içerisinde çok fazla yeni yapılaşma ve mevcut yapılara müdahaleler olmuştur. Çağdaş konutların büyük çoğunluğunun altında ya da yakınında mağaralar bulunmaktadır (Şekil 49).



Şekil 48. Arkeolojik Kalıntıların Yoğun Olduğu Bölgede Bulunan Az Sayıdaki Geleneksel Konut Dokusundan Örnekler (Sümeyra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2023)



Şekil 49. Evlerin Üzerine ya da Yakınına Konumlandığı Mağaralardan Örnekler (Sümevra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)

Köyde geleneksel yaşamda olduğu gibi tarım ve hayvancılıkla geçim sağlanmaktadır (Şekil 50). Güneydoğuda kırsal yaşamın bir parçası olan sac ekmeği yapım geleneği köyde devam etmektedir.



Şekil 50. Köyde Devam Eden Kırsal Yaşam (Sümevra Çiftçi, Kişisel Arşiv, 2022)

Şuayip Antik Şehri'nde bugüne kadar yüzey araştırması dışında kapsamlı bir araştırma bulunmamaktadır. Yapılacak araştırmaların bu antik kentin bilinmeyen yönlerini ortaya çıkaracağı muhakkaktır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tek Tek Dağları Milli Parkı, sahip olduğu özellikler nedeniyle tarihöncesi çağlardan günümüze kadar yerleşim alanı olarak tercih edilmiş olup günümüzde de doğal güzellikleri, tarihi ve kültürel zenginlikleriyle dikkat çekmektedir. Tek Tek Dağları Milli Parkı'nda, gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar ve bölgeye yönelik hazırlanan Uzun Vadeli Gelişme Planı dışında, kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Söz konusu plan, doğal alanların korunması, biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir yönetimi ve kültürel mirasın korunması gibi önemli konuları ele alan kapsamlı bir çerçeve sunmakla birlikte, bölgedeki yerleşimlerin tarihsel, sosyokültürel ve mekânsal özelliklerine dair verilerin yetersiz olduğu görülmektedir. Ayrıca, günümüzde yaşamın devam ettiği arkeolojik yerleşimlerde yapılan mevcut araştırmalar genellikle arkeolojik kalıntılara odaklanmakta ve yerleşimlerin sahip oldukları tüm kültürel miras değerlerini bütüncül bir yaklaşımla ele almamaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışma; Tek Tek Dağları Milli Parkı sınırları içerisindeki önemli kırsal arkeolojik yerleşim alanlarının kültürel miras değerlerini bütüncül bir yaklaşımla ele almayı amaçlamıştır. Bu kapsamda Karahantepe, Büyük Senemmagara Antik Kenti, Soğmatar Antik Kenti ve Şuayip Antik Şehri'nin arkeolojik miras ve kırsal mimari miras değerleri incelenmiş; bu alanlardaki doğal çevreyle ilişkiler ve yerleşimlerin güncel durumları fotoğraflarla belgelenerek değerlendirilmiştir.

Araştırma bulguları, bölgenin doğal ve fiziki özelliklerinin yerleşim dokusunu şekillendirdiğini göstermektedir. Genellikle alçak platolar ve kireçtaşı kayalıklardan oluşan bölgede, mimaride taş malzemenin baskın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Karahantepe’de yürütülen kazı çalışmaları, bölgenin Neolitik dönemdeki önemini bir kez daha ortaya koymuş olup, kazılar disiplinli bir şekilde devam etmektedir. Bu süreçte Karahantepe’de gelen turistleri karşılamaya yönelik, içerisinde küçük bir büfe, dinlenme alanı ve WC bulunan bir ziyaretçi karşılama merkezi yapılmıştır.

Arkeolojik alanların üzerinde ve yakın çevresinde kırsal yerleşimlerin bulunduğu alanlarda yapılan çalışmalar zorlaşmakta ve bu durum, koruma sorunlarını daha karmaşık bir hale getirmektedir. Soğmatar Antik Kenti ve Şuayip Antik Kenti’nde yapılan arkeolojik araştırmalar dışında, kırsal mimari de dâhil olmak üzere bu yerleşimleri bütüncül olarak ele alan herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Bizans dönemine ait manastır kalıntılarıyla dikkat çeken Büyük Senemmağara Antik Kenti ise, sahip olduğu önemli arkeolojik kalıntılara rağmen, akademik ve bilimsel anlamda sınırlı sayıda çalışmaya konu olmuştur. Yapılan incelemelerde, Soğmatar Antik Kenti, Şuayip Antik Şehri ve Büyük Senemmağara Antik Kenti’nde çok sayıda arkeolojik kalıntı bulunduğu tespit edilmiştir. Bu alanlarda arkeolojik alanların üzerinde gelişen kırsal yerleşimlerin arkeolojik alanla kurduğu fiziksel ilişki incelendiğinde, antik dönem yapılarına ait taşlarının alınarak sonraki dönem yapılarında, özellikle temellerde, beden duvarlarında ve bahçe ile avlu duvarlarında kullanıldığı gözlemlenmiştir (Tablo 2). Özellikle yapıların beden duvarlarının köşe birleşim noktalarında ve temellerinde genellikle büyük boyutlu antik taşların kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca, mezarlık alanlarında mezar başlarında da antik döneme ait yapı taşlarının yeniden kullanımına sıkça rastlanmıştır.

Tablo 2. Milli Park sınırları içerisinde bulunan önemli kırsal arkeolojik yerleşimlerde kırsal yerleşimin yapılaşma durumu ve arkeolojik alan ile ilişkisi

Yerleşim Yerinin Adı	Günümüzdeki Yerleşim Durumu		Kırsal Yerleşmenin Arkeolojik Alan ile Konumsal İlişkisi			Antik Yapı Taşlarının Devşirme Malzeme Olarak Kullanımı
	Yerleşim Yok	Yerleşim Var	Arkeolojik Sit Sınırının			
			İçerisinde	Çevresinde	İçerisinde ve Çevresinde	
Karahantepe	x	-	-	-	-	-
Büyük Senemmağara Antik Kenti	-	x	-	-	x	x
Soğmatar Antik Kenti	-	x	x	-	-	x
Şuayip Antik Şehri	-	x	-	-	x	x

Bu çalışma, Tek Tek Dağları Milli Parkı’ndaki kültürel mirasın korunması, belgelenmesi ve gelecekte bütüncül bir koruma yaklaşımı ile turizm planlaması yapılabilmesi için bir temel oluşturmayı hedeflemiştir. Elde edilen veriler, bölgenin doğal, tarihi ve kültürel değerlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak ve ileride yapılacak çalışmalar için yönlendirici bir altlık sunmaktadır.

Son olarak, bu araştırma, Tek Tek Dağları Milli Parkı’ndaki kırsal arkeolojik yerleşimlerin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için çeşitli öneriler sunmaktadır. Bölgedeki söz konusu yerleşimlerde, Uluslararası koruma örgütlerinin tavsiye ve yönlendirmeleri doğrultusunda, doğal, kültürel ve arkeolojik değerleri bir arada ele alan bütüncül koruma politikalarının geliştirilmesi gereklidir. Bu politikalar, yalnızca bölgedeki mirasın korunmasını değil, aynı zamanda bu mirasın etkili bir şekilde yönetilmesini ve gelecek nesillere aktarılmasını mümkün kılacaktır. Bunun yanı sıra, kırsal kalkınma ile turizm arasındaki dengeyi kuracak politikaların belirlenmesi de büyük bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Bölgedeki kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilir bir şekilde değerlendirilmesi için, turizm faaliyetlerinin planlı bir şekilde yürütülmesi hem ekonomik fayda sağlanmasını hem de mirasın korunmasını mümkün kılacaktır. Özellikle turistlerin yoğun ilgi gösterdiği arkeolojik alanlarda, kültürel mirasın zarar görmesini önleyecek uygulamaların hayata geçirilmesi önem taşımaktadır. Tek Tek Dağları Milli Parkı sınırları içerisindeki arkeolojik alanların korunmasında katılımcı bir koruma yaklaşımının benimsenmesi de kritik öneme sahiptir. Özellikle arkeolojik alanların üzerinde veya yakın çevresinde yaşamın sürdüğü yerleşimlerde, yapılacak koruma ve geliştirme çalışmalarına yerel halkın

aktif katılımı teşvik edilmelidir. Yerel halkın sürece dahil edilmesi hem farkındalığı artıracak hem de koruma çalışmalarını daha etkili ve sürdürülebilir hale getirecektir. Bölgenin tarihsel, arkeolojik ve kültürel mirasının daha kapsamlı bir şekilde ortaya çıkarılabilmesi ve korunabilmesi için bilimsel çalışmaların artırılması da büyük bir gerekliliktir. Tek Tek Dağları bölgesine dair yapılacak araştırmaların, farklı disiplinlerin iş birliğiyle yürütülmesi, bölgenin sahip olduğu zengin mirasın daha iyi anlaşılmasına ve etkili bir şekilde korunmasına katkı sağlayacaktır.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar, kendileri veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek: Bu çalışmaya finansal destek veren TÜBİTAK ARDEB'e, 1002-B Acil Destek Modülü kapsamında sağladıkları katkılar için teşekkür ederiz.

Teşekkür: Çalışmalar sırasında Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivini inceleme fırsatı sunan Müdür Ramazan BAYLAN'a ve saha çalışmalarında destek olan mesai arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Yahya MELİKOĞLU'na teşekkür ederim.

Yazarların Katkı Oranı: Birinci yazar %95, ikinci yazar %5.

KAYNAKÇA:

Akurgal, E. (1995). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Turistik Yayınları.

Çelik, B. (2011). Karahan Tepe a New Cultural Centre in the Urfa Area in Turkey. *Documenta Praehistorica XXXVIII* (2011), s. 241-253.

Çelik, B. (2016). A Small-Scale Cult Centre in Southeast Turkey, Harbetsuvan Tepesi. *Documenta Praehistorica XLIII* (2016), s. 1-9.

Çelik, B. (2018). 2017 Yılı Şanlıurfa İli Merkez İlçesi Neolitik Çağ ve Öncesi Yüzey Araştırması.

Harman Aslan, E. (2016). Arkeolojik ve Kırsal Mimari Miras Birlikteliğinin Korunabilirliği (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi: İstanbul.

Karul, N. (2021). Buried Buildings at Pre-Pottery Neolithic Karahantepe. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* (82), 21-31.

Polat, N., Çokoğullu, S., Memduhoğlu, A., Ulukavak, M., vd. (2021). İHA FOTOGRAMETRİSİNİN ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMALARINA KATKILARININ İNCELENMESİ. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* (28), 175-186. doi: <https://doi.org/10.22520/tubaar.2021.28.009>

Tek Tek Dağları Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı (2024).

Url-1: iDAI.archives: <https://arachne.dainst.org/>

EXTENDED SUMMARY:**Research Problem:**

The Tek Tek Mountains National Park, one of the 49 national parks in Turkey's protected area system, there is no comprehensive study available aside from the prepared Long-Term Development Plan and archaeological surface surveys conducted in the region. Revised in 2024, the Long-Term Development Plan is a comprehensive study, but data on settlements in the area is limited. Archaeological surveys generally focus on archaeological remains. For this reason, the study aims to examine significant rural archaeological settlements within the national park boundaries where life continues today on or near the sites, and to analyze the physical, socio-cultural and economic characteristics of rural settlements in these areas, in addition to explore the relationship between rural settlements and the archaeological sites.

Research Questions:

The research questions of this study aim to examine the Tek Tek Mountains National Park in detail, investigate the significant rural archaeological settlements within the borders of the National Park, determine whether there is a settlement on and/or near the archaeological site, and, if so, identify the physical characteristics of the settlement.

Literature Review:

In the literature review, while obtaining general information about Tek Tek Mountains National Park, the 'Tek Tek Mountains National Park Long-Term Development Plan', revised in 2024, was used. To identify settlements within the national park boundaries and gather information about them, resources included the archive of the Şanlıurfa Regional Board for the preservation of Cultural Assets, and the results reports from the "Neolithic and Pre-Neolithic Surface Survey of Şanlıurfa Central District," conducted by Archaeologist Prof. Dr. Bahattin Çelik between 2013 and 2018, as well as other scientific studies.

Methodology:

In this study, utilizing qualitative research methods, a three-stage method was followed: literature review and archival research, field study and evaluation from the collected data. In the literature survey and archival research, researches on the settlements in the region and the national park were examined. In the field study, which is the second stage, the settlements included in the parameters of the study were analyzed on-site and observations and examinations were made. In the last stage, a general evaluation of the data collected from the study is presented.

Results and Conclusions:

The Tek Tek Mountains National Park is a significant settlement area that has attracted attention for its natural, historical, and cultural richness from prehistoric times to the present. This study focuses on regions such as Karahantepe, Büyük Senemmağara Ancient City, Soğmatar Ancient City, and Şuayip Ancient City, examining their archaeological, architectural, and social dimensions. The findings indicate that the physical characteristics of the region have shaped the settlement patterns, with stone materials dominating the architecture. In rural areas containing archaeological sites, ancient building stones were found to have been reused as spolia in the foundations, walls, courtyards, and garden enclosures of structures from later periods.

Karahantepe, notable for its Neolithic significance, continues to be a site of meticulously conducted excavations, and a visitor center, including a small café, rest area, and restroom facilities, has been constructed for tourists. However, in archaeological sites such as Soğmatar and Şuayip Ancient Cities, comprehensive studies that include rural architecture have not yet been conducted. The Büyük

Senemmağara Ancient City, housing Byzantine-era monastery remains, is significant for its archaeological heritage, though academic research on the site remains limited.

Field observations and photographic documentation were carried out as part of the research, and recommendations were proposed for the conservation and sustainable use of rural archaeological settlements within the region:

- Holistic conservation approaches: Interdisciplinary studies should be expanded to address archaeological, architectural, and rural life dimensions collectively.
- Tourism management: Planned tourism practices should be developed to protect cultural heritage from potential damage.
- Local community involvement: Active participation of local communities in settlement-related studies is crucial.
- Increased scientific research: Interdisciplinary scientific studies focusing on the Tek Tek Mountains and its settlements should be supported.